



Noen konsekvenser av en sosiologisk undersøkelse om ugifte mødre*)

Av forskningsstipendiat *Else Oyen*,
Institutt for samfunnsforskning, Oslo.

Denne rapport bygger på en sosiologisk undersøkelse om ugifte mødre i Norge. Det som her skal presenteres, er noen av hovedresultatene og noen av de ulike synsmåter og holdninger overfor ugifte mødre som fremkom gjennom analysen av materialet. Kanskje det kan tjene som grunnlag for en diskusjon om ugifte mødres situasjon i dag.

Prosjektet omfattet fem ulike undersøkelser: (1) En oversikt over hele den tilgjengelige offisielle statistikk om ugifte mødre. (2) En analyse av opplysninger hentet fra fødselsattester for barn født utenfor ekteskap. (3) En oppfølging av en gruppe ugifte mødre over en tiårsperiode. (4) Estimat over det virkelige antall ugifte mødre, basert på folketellingsoppgaver som ikke er offentliggjort. (5) En intervjuundersøkelse blant ugifte mødre i Oslo-distriktet.

Det antatte og det faktiske bilde av den ugifte mor.

Prosjektet ble satt i gang ved initiativ og støtte av Departementet for familie- og forbrukersaker. Likevel viste det seg meget vanskelig å få adgang til relevante data, og å skaffe til veie et representativt utvalg for en intervjuundersøkelse. Dette skyldes bare delvis knappheten på register-opplysninger om ugifte mødre. Den største hindring lå i de ansvarlige offentlige etaters manglende vilje til å samarbeide. På alle hold der det ble søkt om adgang til opplysninger, hersket det sterke og utpregede anskuelser om ugifte mødre, og skjønt det ikke er foretatt noen systematisk undersøkelse av disse anskuelserne, fikk man likevel et ganske klart bilde av den ugifte mor og hennes

*) Dette er en noe omarbeidet versjon av et foredrag holdt på et seminar om ugifte mødre og deres barns problemer, ved International Children's Center, Paris, desember 1966, under tittelen «The Identity of Non-Married Mothers as a Function of Tradition and Differential Treatment». For ytterligere opplysninger henvises det til originalrapporten: Else Oyen: *Ugifte mødre. En sosiologisk undersøkelse*. Universitetsforlaget, Oslo 1966.

situasjon. De personer innenfor de offentlige etater som ble kontaktet, gav riktignok for sin egen del uttrykk for en liberal holdning overfor ugifte mødre, men syntes å være overbeviste om at deres egen holdning utgjorde et isolert tilfelle, og at det blant storparten av befolkningen hersket en negativ holdning til ugifte mødre. De gav uttrykk for at denne negative holdning hadde hatt en ganske betydelig virkning på de ugifte mødrene, det samme hadde mødrenes egen skyldfølelse hatt, og ugifte mødre trengte derfor — ble det hevdet — all mulig beskyttelse. Denne kunne gis nettopp i form av anonymitet. Det ble imidlertid aldri antydning at anonymiteten i seg selv kan bidra til å opprettholde *status quo*, fordi den vil hindre ny informasjon som kan kaste lys over problemene.

På grunn av formodningene om en utbredt moralsk fordømmende holdning —, og på grunn av sosialarbeidernes ofte lite representative kasus, var det nærliggende å gå løs på undersøkelsen ut fra en oppfatning av den ugifte mor som en isolert og bitter kvinne som kjemper for å kunne oppfostre sitt barn.

Det bilde som fremstod fra forskningsmaterialet, hadde to sider. På den ene side syntes det å stemme overens med den fremherskende oppfatning at ugifte mødre befinner seg i en meget vanskelig *praktisk* situasjon, og at de rår over begrensede ressurser og små muligheter til å gjøre situasjonen bedre. På den annen side viste det seg at bildet av deres *sosiale* situasjon var meget forskjellig fra det mange ville ha ventet.

Nesten halvparten av de ugifte mødre var under 20 år; hele gruppen av ugifte mødre hadde mindre utdannelse og yrkesopplæring enn andre kvinner i samme alder. Flertallet var sysselsatt i ufaglært arbeid. Fedrene til de ugifte mødre, i likhet med de utenomekteskapelige barns fedre, kom for størstedelen fra de lavere sosiale lag, mødrenes økonomi og boligforhold var dårligere enn for andre enslige mødre, og deres praktiske problemer var iblant meget store.

Graden av sosial tilpassning ble målt ut fra deres forhold til en rekke ulike grupper, som t. eks. foreldre, naboer, arbeidskolleger, forhenværende og nye venner, og samfunnet som helhet. Den mest interessante oppdagelse — den som krever den mest inngående forklaring fordi den var så uventet — var at et stort flertall av de ugifte mødrene synes å være sosialt sett *vel tilpasset*, og de hevder at de aldri eller sjelden har vært utsatt for det som kunne kalles negative sosiale holdninger. Dette gjelder tiden etter barnets fødsel. De oppfatter seg selv som vel tilpasset i sitt nærmeste miljø og har ingen følelse av å være utestengt fra samfunnet som helhet. De identifiserer seg ikke i utpreget grad med andre ugifte mødre, og de har ingen forventning om å forbli ugift særlig lenge. Giftermålsraten er høy for deres vedkommende, kanskje endog høyere enn for jevnaldrende ugifte unge kvinner. Denne kjensgjerning kan ikke utelukkende oppfattes som uttrykk for samfunnets

toleranse overfor ugifte mødre. Det er sannsynlig at den utgjør mange ugifte mødres løsning på en lang rekke ulike praktiske problemer.

Den sosiale tilpassning.

Det kan være mange forklaringer på den relativt høye grad av sosial tilpassning hos flertallet av ugifte mødre.

For det første kan dette funn til en viss grad tenkes å være et resultat av utvalgsstrategien. Det utvalg som ble lagt til grunn for intervju-undersøkelsen, gjaldt individer bosatt i et bymessig område, og det er mulig at det er forskjell på tilpassningsgraden hos ugifte mødre i by og på land. Det er også mulig at den gruppen av ugifte mødre som ble intervjuet, kan ha vært bedre tilpasset enn de ugifte mødre som det var umulig å komme i kontakt med. Dette kunne forklare en del av fenomenet, men langt fra det hele.

For det annet kan det tenkes å foreligge flere sosiologiske forklaringer på fenomenet. En slik forklaring kan være at det stigma som knytter seg til ugifte mødre, er blitt overdrevet, delvis fordi den tradisjonelle holdning er blitt hengende etter i relasjon til den nye situasjon. En annen forklaring kan gå ut på at det består en differensiell toleranse i den forstand at ugifte mødre lettere blir akseptert i de lavere samfunnslag. Som tidligere nevnt rekrutteres størstedelen av de ugifte mødre fra akkurat disse lag av befolkningen. Enda en annen mulig forklaring kan søkes i den alminnelige hypotese om generelle, i motsetning til spesielle holdninger, ikke bare overfor ugifte mødre, men også overfor andre grupper av avvikere. Dette innebærer da at mens på den ene side en person kan opprettholde en *generell* negativ holdning overfor ugifte mødre, så kan vedkommende på den annen side modifisere denne holdningen i særskilte tilfelle når han kjenner en enkelt slik mor og «forstår» hennes situasjon. Sterke negative holdninger fra dem som står den ugifte mor nærmest, kommer derfor ikke til uttrykk, og sterke negative holdninger fra personer eller grupper som står henne fjernt, har gjennomgående mye mindre virkning. Den ugifte mor kan derfor godt oppleve seg selv som vel tilpasset, uten at det nødvendigvis er en rasjonalisering fra hennes side.

Det er rimelig å anta at samtlige av de ovennevnte faktorer er i virksomhet, men det vil kreves ytterligere forskning for å godtgjøre den enkelte faktors relative vekt.

De sosiale krav.

Fremstillingen ovenfor kan tjene som bakgrunn for det hovedspørsmål som her skal settes fram. Hvilke slutninger kunne trekkes av undersøkelsen, dersom formålet var å hjelpe de ugifte mødre, og hva slags hjelp er det de ugifte mødrene selv ønsker fremfor alt?

For å muliggjøre et svar på slike spørsmål, tok en del av intervjuet sikte på å klarlegge hvilke krav kvinnene stiller til samfunnet, hvilke spesifikke former for hjelp de ville foretrekke, og hvilke klagemål de hadde å fremføre over sin nåværende situasjon. Det viste seg at de ikke fremstod som en enhetlig gruppe, fulle av klager og negative holdninger overfor samfunnet og den maten de var blitt behandlet på. De hadde bare få klager å fremsette, og disse stod oftest i forbindelse med spesielle tilfelle som det ikke lot seg trekke generelle slutninger av. Det betyr ikke nødvendigvis at det ikke forela noen grunn til klage, særlig når en tar i betraktning den ovenfor gitte beskrivelse av de ugifte mødrenes praktiske situasjon. Grunnene til at det fremsettes så relativt få klager, må derfor søkes i andre forhold.

Som allerede nevnt, hadde utvalget rimeligvis en slagside. Dersom en opprettholder den hypotese at de av de ugifte mødrene som anser seg for å være i den vanskeligste praktiske situasjon, også er de første til å inngå ekteskap, er det også sannsynlig at den gruppen som omfatter de mest misfornøyde, ikke er kommet med i utvalget. Blant de mødre som ble intervjuet, var de som var økonomisk sett best stilt og de som hadde den høyeste utdanning, også de som hadde den mest kritiske innstilling. Det er derfor rimelig å anta at den meget lille gruppen av mødre i den høyeste inntektsklassen som ikke kom med i undersøkelsen, også ville vært mer kritisk. Men mot dette argument står den kjensgjerning at den lille gruppen av mødre med de laveste inntekter, en gruppe som heller ikke kom med, tradisjonelt hører til det samfunnslag som i minst utstrekning artikulere sin misnøye. Ytterligere spekulasjoner over holdningene vedrørende sosial støtte og sammenheng med faktisk atferd, herunder villighet til å medvirke i undersøkelsen, faller det vanskelig å gjøre.

De former for hjelp som de ugifte mødre ønsket seg, var først og fremst bedring av boligforholdene og større økonomisk hjelp. Mer effektiv hjemmehjelp under mors eller barnets sykdom ble også nevnt, dessuten ønsket om flere barnehager og daghjem, samt rettshjelp til innkreving av underholdningsbidragene fra barnets far. Siden også mange fraskilte kvinner kjemper for å få sine forhenværende menns bidrag til barna, gjaldt således *ingen* av de ovennevnte ønskemål spesielt for ugifte mødre. Det gjelder her problemer som er felles for *alle enslige forsørgere*.

For øvrig var noen av de ugifte mødrene opptatt av å finne praktiske løsninger på akutte problemer som de hadde støtt på kort tid forut. Dersom det ses bort fra en nokså liten gruppe mødre med en noe høyere utdanning og høyere gjennomsnittsalder, og som trakk opp en mer detaljert plan for den hjelp de ønsket seg, så ville det ikke være noen overdrivelse å si at de ugifte mødre viste liten interesse for ugifte mødres situasjon generelt. De identifiserte seg ikke med andre ugifte mødre, og de var ikke villige til å

gjøre en innsats for å bedre gruppens og sin egen situasjon, hverken enkeltvis eller samlet.

Det kan være flere mulige forklaringer på dette. Som allerede nevnt, har ugifte mødre en høy giftermalsrate. Det er ikke sannsynlig at mødrene selv er klar over dette, men i alle fall planlegger mange av dem sitt liv med henblikk på at de nok snart skal få seg en mann. Enkelte av dem følte seg så sikre på dette at da de ble spurt om hvilke vansker de forutsa nar det gjaldt oppfostringen av barnet uten en far til støtte, avviste de simpelthen spørsmålet som irrelevant. Flertallet av ugifte mødre anser rollen som ugift mor som midlertidig, og viker tilbake fra å betrakte andre ugifte mødres problemer som sine egne problemer. Dersom de skulle legge vekt på disse problemene, ville de samtidig understreke den kjensgjerning at de innehar en rolle som de i virkeligheten søker å komme ut av på en sosialt akseptabel måte.

En annen forklaring kan søkes i det faktum at ugifte mødre overveiende hører til de lavere samfunnslag. (1) Den faktiske avstand mellom deres nåværende og deres tidligere situasjon er mindre, og er kanskje også oppfattet slik av dem selv, enn den ville vært fra så å si ethvert annet trinn på samfunnsstigen. (2) I de lavere samfunnslag har befolkningen beskjednere forventninger om de fordeler samfunnet vil la dem få del i. (3) Villigheten til å artikulere og generalisere kravene er mindre i de lavere samfunnslag, og i det foreliggende tilfelle er den dessuten ytterligere hemmet gjennom de begrensninger som den kvinnelige kjønnsrolle fører med seg.

En siste og meget viktig forklaring på den relative mangel på klager kan søkes i den seleksjonsprosess som kan ha foregått. Det er nemlig rimelig å forutsette at den kvinne som regner med å stå overfor de største vanskene som ugift mor, også vil være den som med størst sannsynlighet vil flykte fra denne rollen, enten gjennom en abort, bortadopsjon av barnet eller, som nevnt, gjennom å inngå ekteskap.

Det kan nok synes rimelig å mene at dersom en ønsker å hjelpe ugifte mødre, så vil det være riktigst å spørre dem om hvilken form for hjelp de ville sette høyest. Men her kan det være lett å ta feil. Det kan ikke forutsettes at den detaljerte plan som blir trukket opp av en atypisk mindretallsgruppe av mødre, er representativ for hele gruppen sett under ett. Til en viss grad er denne planen endog i konflikt med flertallets interesser, fordi den legger vekt på nettopp den identitet som de ugifte mødre ikke ønsker å opprettholde.

Forslag til lovendringer.

En undersøkelse av norsk lovgivning vedrørende ugifte mødre viser at de angivelige fremskrittstlovene av 1915 fremdeles står ved lag, bortsett fra noen mindre endringer foretatt i 1950-årene. Flere forsøk på å gå igjennom andre endringer har ikke ført fram. Da det endelig ble fattet vedtak om forbedringer,

kom disse inn under en ny lov om enker og ugifte mødre, og ifølge denne lov tilkom det de ugifte mødre bare en mindre andel av forbedringene.

Vi har i Norge enkelte hjelpetiltak for ugifte mødre, men de anses ikke for tilfredsstillende, og står bare til disposisjon for et mindretall av de ugifte mødre. Sterkere krefter er imidlertid i sving for å utvide disse tiltakene og for å få vedtatt en lov spesielt med tanke på de ugifte mødre. Og skjont dette er et langtidsprosjekt, angir det likevel i hvilken retning sosialpolitikken beveger seg.

Et slikt tiltak vil kunne bli verdifullt som et *midlertidig* tiltak og som et tillegg til en generell lov om alle enslige forsørgere. Men i dag foreligger det sterke argumenter til fordel for en *generell lov, som tar sikte på alle enslige forsørgere*.

Et første argument til fordel for en slik lov er at ugifte mødre har *farre* problemer som de er alene om, enn problemer som de har *felles* med andre enslige forsørgere. Hovedbekymringene for enslige forsørgere synes å være de økonomiske vanskene, darlige boligforhold, problemer med barnepass, kombinasjonen ute- og hjemmearbeid, utilstrekkelig hjemmehjelp, eneansvaret for oppfostringen av barna, mangel på utdanning, isolasjon, og følelsen av å være avviker i et samfunn som er bygget opp omkring den «komplette» familie. Dersom noen av disse problemer kunne bli tatt vare på gjennom en ny lovgivning, så ville dette også bli til fordel for de ugifte mødre. Hva de ugifte mødre dessuten trenger, er mer hjelp under svangerskapet og omkring fødselen. Det er da vanskene synes størst, og det er i denne tid at den vordende mor har behov for å få et mest mulig positivt bilde av seg selv som mor. De fleste som arbeider på dette felt, erkjenner betydningen av å innføre den svangre unge kvinnen i rollen som mor på et tidlig stadium. Men hittil foreligger det ikke noe system som gir mulighet til å nå de unge kvinnene så tidlig.

Et annet argument til fordel for en generell lov er basert på det faktum at det i Norge er et relativt lite antall ugifte mødre (ca. 6100 i 1960, eller ca. 15 prosent av alle enslige kvinnelige forsørgere i 1960), og at de som gruppe ikke makter å utøve noen innflytelse. Dersom de hadde hatt større innflytelse, ville den faktiske størrelse av gruppen ikke ha spilt en så stor rolle for betydningen av gruppen som pressgruppe. Anstrengelsene for å bedre de ugifte mødrenes stilling ville kanskje ha vært kronet med større hell. Slik situasjonen er, hører de ugifte mødre til de lavere samfunnslag, både med omsyn til sin herkomst (målt ved fedrenes yrke), og sin nåværende status (målt ved egen stilling). Dessuten blir deres status innenfor enkelte grupper redusert derved at de er ugifte mødre. Klienter med lav status hører til de mest passive når det gjelder å fremme sine krav, og selv om de hørte til de mer pågående, ville de få minst gehør, blant annet fordi de ikke har kontakt med innflytelsesrike personer på avgjørelsesplanet, og dels også fordi visse typer informasjon blir siktet bort før de når toppfolkene. Etter hvert som en mer tolerant holdning overfor ugifte mødre etter alt å dømme blir mer utbredt i samfunnet, vil sannsynligvis også andre grupper være villige til å arbeide som press-

grupper på de ugifte mødres vegne. Men dette vil bli en langsom prosess, og det kan synes mer opportunt for de ugifte mødre å gjøre felles sak med andre enslige forsørgere, og å samarbeide med pressgrupper som allerede er i virksomhet.

Et tredje argument til fordel for en felles lov er den innvirkning den kan få på ugifte mødres nåværende og fremtidige status. I det bestående system har de ugifte mødrene adgang til færre sosiale goder enn andre enslige forsørgere, bortsett fra en mindre gruppe vanskeligstilte skilte og separerte mødre som ikke har rett til samme hjelp som ugifte mødre, selv om behovet er til stede. Den sosiologiske konsekvens av dette er et status-hierarki der de ugifte mødrene er henvist til den laveste status. Eller, dersom deres status var lav allerede fra før, vil de tildels få enda lavere status, og de vil ha vanskeligheter med å forbedre sin stilling.

På dette punkt kan det synes riktig å spørre om det her gjelder en tilsiktet eller utilsiktet følge av det formelle apparat. Kanskje det er en latent funksjon i et differensielt behandlingssystem som er blitt ansett nødvendig av praktiske eller andre grunner? Tradisjonelt er ugifte mødre blitt ansett som minus-avvikere både i moralsk, mental og sosial henseende. Denne oppfatning har vært meget utbredt og utgjorde grunnlaget for den form for hjelp eller mangel på hjelp som en mente at ugifte mødre fortjente. Etter hvert som barnas velferd ble tillagt større betydning, kom de utenomekteskapelige barn til å utgjøre et dilemma, og flere forsøk ble gjort for å hjelpe disse barna uten samtidig å hjelpe mødrene. En følge av denne konflikten finner en i dag i den dobbeltstandard for holdningen til mødres arbeid utenfor hjemmet, idet vurderingen skifter alt etter om moren er gift eller tidligere gift, eller om hun er ugift. Dersom disse holdninger fremdeles var fremherskende, ville det være vanskelig å få igjennom en felles lov for alle enslige forsørgere. Men problemstillingen har ikke lenger så klare konturer, og dersom diskusjonen kom opp i dag, ville motargumentene bare delvis bli basert på mindreverdighetsoppfatningen, og ambivalensen ville bli mer fremtredende. Motstand kunne ventes fra to meget ulike grupper. Den ene gruppen ville bestå av de strenge moralistene som ikke betenker seg på å hevde at ugifte mødre bør straffes ved at de nektes enhver hjelp, og at de ikke betraktes på linje med andre mødre. Denne straffen vil tjene til skrekk og advarsel, og bidra til å begrense antallet ugifte mødre. Den andre form for motstand kunne komme fra aktive sosialarbeidere. Den nye generasjon på dette felt læres opp i den individuelle behandlings ideologi, og det kan tenkes at de vil betrakte sammenlæingen av alle enslige forsørgere som en trusel mot denne ideologi.

Noen sosiale konsekvenser.

Dersom en antok at (1) hjelp til ugifte mødre og andre enslige forsørgere hadde høy prioritet i vårt sosiale verdi-hierarki, og (2) at de nødvendige ressurser var tilgjengelige, og (3) at en felles lov for alle enslige forsørgere

ville gi en tjenlig løsning på problemene, da måtte også noen av konsekvensene av en slik situasjon vurderes. Først ville det trolig vise seg en *økning* i antallet ugifte mødre. Og moralistene ville øyeblikkelig hevde å ha støtte for sin hypotese om farene ved å gjøre innrømmelser overfor avvikende grupper. Men en mer sannsynlig forklaring på de tallmessige endringer som antagelig ville oppstå, er at det er blitt et større antall kvinner som gjør mindre anstrengelser for å unnga rollen som ugift mor. Dersom trykket i retning av ekteskap ikke bare er sosialt betinget, men også, som antydnet ovenfor, skyldes den vanskelige praktiske situasjon etter at barnet er født, vil antallet av spontane eller uoverveide ekteskapsinngåelser gå ned, fordi trykket blir minsket. Grunnen til at ekteskapet inngås, behøver da ikke lenger være at morens situasjon er vanskelig, og utsiktene til et ustabil ekteskap skulle under disse forhold kunne bli redusert. For andre grupper av kvinner, som under andre omstendigheter ville ha valgt abort eller adopsjon som alternativ, vil rollen som ugift mor kanskje ikke lenger være så avskrekkende.

Med et økende antall ugifte mødre ville deres problemer bli enda vanskeligere å neglisjere, og gruppen ville i stigende utstrekning betraktes som en trusel mot normalt familieliv og familien som institusjon. I så fall ville flere ulike fenomener inntre. Den gamle mentaliteten i retning av å begrense antallet ugifte mødre ved å nekte dem hjelp, ville komme til heder og verdighet, men denne gang med mindre hell, fordi samfunnet i mellomtiden trolig ville ha beveget seg enda lengre i retning av en ideologi om sosial trygghet for alle trengende. Da ville det kanskje bli gjort et forsøk på å begrense tallet på barn født utenfor ekteskap gjennom fødselskontroll. Dette er en kontrollmekanisme som har vært forsøkt anvendt tidligere, men motstanden mot å gi ugifte unge kvinner elementære kunnskaper om seksualliv og prevensjon har til dels vært meget stor. Dersom fødselskontroll skulle brukes som et effektivt middel til å begrense antallet ugifte mødre, ville en revolusjon innenfor det sosiale verdi-hierarki måtte komme først.

De forsøk på forandring som med størst sannsynlighet ville ha hell med seg, ville etter dette bli en assimilering av ugifte mødre med andre enslige forsørgere. Og dersom ugifte mødre ikke ble behandlet forskjellig fra andre enslige forsørgere, ville de ikke så lett bli identifisert og gjenkjent; det ville innebære at negative holdninger hverken kunne sendes eller mottas, og en lav status kunne ikke uten videre tildeles dem. Det ville foreligge mindre grunn til differensiell atferd overfor ugifte mødre, og rolletildelingen ville bli mer diffus. En «feed-back»-prosess ville gjøre seg gjeldende innenfor systemet, og dersom ikke uforutsette hendelser fikk komplisere bildet, ville assimileringsseringsprosessen trolig kunne påskyndes.